

SZABOLCSI MIKLÓS

A Magyar Irodalom Története V—VI. kötetének szerkesztése során, nekünk, szerkesztőknek is sok gondot okozott a periodizáció kérdése, mind a nagy korszakoké, mind a kisebb időegységeké. És most, több évvel a kötetek megjelenése után, a viták fényében, alkalmunk van még egyszer felülvizsgálni: jó volt-e periodizációnk? Ha most jelennének meg a kötetek, megtartanánk-e a korszakolást?

Mindenekelőtt: magának a periodizációnak elvei is sokszor tisztázatlanok, amint ezt az Irodalomtudományi Intézetben lezajlott nagy vita is megmutatta. Én a magam részéről hadd tegyem fel így a kérdést: *mit periodizálunk voltaképpen?* Az irodalom, amelynek korszakait igyekszünk elhatárolni, maga is rendkívül komplex szerkezet. *Mit periodizálunk tehát?:* alkotói életutakat?; irodalmi áramlatokat?; irodalmi intézményeket?; a jelentős művek sorozatát?; vagy minden megjelent művet? Mindezek, az irodalomnak a megnyilvánulásai és részjelenségei, mindezek a realizációi sokszor más-más periodizációt kívánnak. Azt hiszem, a válasz az: mindezeket együttesen tekintetbe vesszük, de alapjában egy-egy korszak legjelentősebb, esztétikailag is kiemelkedő *művei* alapján periodizálunk. A *fontos* művek időbeli tagozódása jelzi az irodalom időbeli tagozódását. Ide kínálkozik mindjárt egy vitázó megjegyzés: nem egy-egy alkotó pályája, életútja jelzi tehát egy-egy irodalmi korszak határát, hanem a művek sora és hogy a kettő nem esik mindig egybe, hogy egy-egy alkotó több irodalmi korszakon keresztül is működhet, sőt, hogy művei több korszakba tartozhatnak, azt éppen a most vitatott korszak — amelyet *A Magyar Irodalom Története* V. és VI. kötete ölel fel — is bizonyítja. Az alap tehát: a fontos művek sora és az ezekből kirajzolódó fő irodalmi áramlatok, irányzatok, tendenciák; ezek alkotják voltaképpen az irodalom történetének nagy korszakait. Természetesen a korszakhatárok nem merevek, nem köthetők csupán egy-egy dátumhoz; s az egy-egy évszám inkább csak folyamatokat jelez, összpontosít. Nem

merev dátumokról beszélünk hát a periodizáció kapcsán, hanem megközelítő, általános korszakhatárokról.

Elsősorban a művekben megjelenő nagy irodalmi áramlatokat, irányzatokat periodizáljuk; periódus-határaink pedig általában közelítőek és mindig is egy bizonyos kompromisszumot jelentenek.

Még egy kérdés: a viszony a történelmi korszakokhoz. Azt hiszem, nem történelmi korszakok, főleg nem köztörténeti korszakok szerint periodizálunk az irodalomtörténetben, nem a politikai eseménytörténet nagy dátumai jelzik a jelentős művekben kifejeződő irodalmi korszakok határát. Viszont, mint ahogy a köztörténet a politikai történet alapjául szolgáló, a termelőviszonyokban beállott változások és az osztályok ezekre épülő mozgásai változtatják egy-egy korszak ideológiai állapotát, tudatformáját (jól tudjuk: nem mechanikusan), a történelem nagy vonulatai, nagy korszakai természetesen egybe fognak esni az irodalomtörténet nagy korszakaival is; talán nem pontosan dátumra, de lényeges vonásaikban meg fognak egyezni velük. Ez utóbbi kérdés különben eléggé ismert, tárgyalt, közhelyszerű már irodalomtörténetünkben.

Hogyan látom ma *A Magyar Irodalom Története* V. és VI. kötetének periodizációját? Azt hiszem, két probléma vetődött fel a viták során:

1. Az V. kötet kezdete. Mely időponttól számíthatjuk az új magyar irodalom kibontakozását, hol helyes elkezdni ennek tárgyalását? A kötetek szerkesztésekor úgy döntöttünk, hogy nagyjában és egészében Ady felléptével, a *Nyugat*-nemzedék jelentkezésével kezdjük az új magyar irodalom tárgyalását. Mint tudnivaló, ezt a felfogásunkat többfelől is megkérdőjelezték. Van irodalomtörténészeinknek egy csoportja, akik szerint az új magyar irodalom Kassák fellépésével kezdődött, a magyar avantgarddal, helyesebb tehát a magyar avantgarddal kezdeni az új magyar irodalom tárgyalását, tehát

nagyjában 1912—13-mal, hiszen az Ady-nemzedék fellépte mindenestül még a múlt századhoz tartozik, a nagy szimbolista, késői romantikus, individualista lázadásnak egyik terméke, elkésett változata csupán. E felfogás szerint a magyar irodalom akkor kezd igazán európai, igazán új lenni, amikor Kassákék szinkronba kerülnek az európai avantgarddal.

Egy másik felfogás úgy látja, hogy az új magyar irodalom kibontakozásának folyamata már korábban kezdődik, hogy Adyék voltaképpen egy folyamat csúcspontját jelentik, egy olyan folyamatét, amely ellentmondásosabban és bizonytalanul, tapogatódzva és tétovázva 1880 körül bizonyos novellisták és költők felléptével kezdődött; 1890 körül erősödött meg *A Hét* indulásával és 1905 körül csupán legmagasabb pontját érte el.

A magam részéről az első állásponttal nem tudok egyetérteni. Úgy vélem, hogy csak akkor lehetne erre az álláspontra helyezkedni, ha a magyar irodalom fővonulatának, legfontosabb műveinek nem Ady, Móricz, Kaffka, Babits, Kosztolányi, Karinthy, Krúdy művét tartanánk, hanem Kassákét, a fiatal Barta Sándorét, Nádass Józsefét, Reiter Róbertét, a kezdő Lengyel Józsefét és Komját Aladárét, a fiatal Mácza Jánosét. Nem tagadom: a magyar avantgardnak nagy a jelentősége, és azt is el kell mondanom, ma már úgy szerkeszteném meg a köteteket, hogy a VI. kötetben külön fejezet szóljon róla; de a magyar irodalom fő vonulata, az új magyar irodalom leg-európaibb és legigazibb, igenis: legmodernebb vonulata számomra változatlanul az Ady műve és kortársaié és csak egy talmi, parvenü modernkedés láthatja őket elkésett epigonoknak. Ezt a képet csupán színezi, árnyalja, módosítja a sokban *Adyból induló, Adyra támaszkodó* magyar avantgard: Kassák Lajos és köre. Az V. kötet egy újabb szerkesztői felfogásában tehát nagyobb helyet kellene kapnia mind a magyar avantgard kezdeteinek, mind az urbánus-liberális irodalom ama áramlatának, amelyet pl. Molnár Ferenc neve jelez; de az a felfogás, amely e korszak középpontjában Adyékát látja, véleményem szerint változatlanul érvényes. Vita ez, amelyet még le kell

folytatnunk e kérdésben opponáló, főleg jugoszláviai és cseh-szlovákiai kollégáinkkal.

Bizonytalanabb vagyok a másik kérdésben. Igaznak látszik, hogy a magyar irodalom új jelenségei, új áramlatai, ha felemásabban is és bátortalanabbul is, de már korábban kezdődtek. Legalább két hulláma indult már el a modern magyar polgári irodalomnak Adyék előtt; egy az 1880-as években, a költészetben például Reviczky, vagy az ún. novellaírók (Petelei, Gozdsu stb.) hulláma. Ez az áramlat kifulladt, megállt, háttérbe szorult, lehanyatlott 10–12 év alatt; 1890 körül indult *A Hét* és annak nyomán egy másik hullám, amelyet a néhány évvel korábban megjelent első Bródy-mű, azután Ignotus, Heltai, Ambrus műve jelez. Igaz, ez is kifulladt, pontosabban korrumpálódott, divatszertűvé és felületessé vált 1903–1904 körül, de mindkét hullám előzményei szervesen beépültek a *Nyugat*-mozgalomba, az irodalom bizonyos kifejező formái, sőt az Európához és magyarsághoz való viszony bizonyos jellegzetességei is már korábban mutatkoztak meg. Meggondolandó lenne tehát, hogy valóban ezt az 1880-tól kezdődő áramlatot nem kellene-e az új magyar irodalom előzményeként tárgyalni. Ebben az esetben olyan nehéz problémák adódnak, mint Mikszáth helye, Gárdonyié s másoké. Talán egy új koncepcióban az Ady nemzedék előzményeképpen ez előbb említett két hullám fogható fel, Mikszáth és mások műve pedig egy másik korszak betetőzőcsékeként mutatható meg.

2. A másik vitakérdés a kötetek periodizációjával kapcsolatban: 1919 mint korszakhatár kérdése volt. Az Irodalomtörténeti Társaság vitáján, a megjelent bírálatokban ez volt a kötetekkel kapcsolatos egyik legkomolyabb kifogás: többen aggályukat, kételyeiket fejezték ki, hogy vajon valóban korszakhatár-e 19, megvizsgálandónak tartották a kérdést. Sokat kellett vitatkoznom és töprengenem ebben a kérdésben; ma úgy látom, hogy változatlanul helyes volt az V. és VI. kötet között a 19-es korszakhatár felvétele, ill. az ezt elfogadó régebbi irodalomtörténeti konszenzushoz való ragaszkodás. Helyes

volt, és pedig nemcsak technikai okokból, mert nehezen lehetett volna egyetlen kötetben tárgyalni 1900—1945-ig terjedő korszak irodalmát, és nemcsak azért, mert 19 történelmünk egyik legfontosabb történeti dátuma, hanem sajátos irodalomtörténeti okokból is. Az a lendület, amely 1919-ig tartott és 1919-ben érte el csúcspontját, megáll, mondhatnám, hogy a fejlődés megcsavarodik, eltorzul, új körülmények között folytatja útját a magyar irodalom; széthasadozik, földrajzilag is (egy jelentős és fontos része — olykor világ-irodalmilag is fontos indításokat adva — emigrációban fejlődik). Világnézetileg is új fejlemények, új hajtások kezdődnek. Más az irodalom közege, más a visszhangja, olvasóközönsége, mások esztétikai-filozófiai ideáljai. Intézményekben és szervezetben is más az irodalom, de különösen más áramlatokban.

Kétségtelen, hogy sokban, lényeges vonásokban is az 1900-as évek elején megindult nagy folyamat folytatódik 1919 után is és az is kétségtelen, hogy Ady és Kaffka kivételével a legtöbb alkotó életmű átnyúlik ebbe a korszakba, sőt egyesek életük legfontosabb műveit ekkor hozzák létre; mégis: 1919 után művekben és áramlatokban (tehát nem az életutakban), intézményekben és szervezetben olyan lényegesen *mást* találunk, amely alapvetően megkülönbözteti az előző korszaktól. Hogy néhány példát soroljak fel: áramlatokban, irányzatokban az irodalom szubjektív vizsgálása helyett az objektív irodalom lép előtérbe, az önkifejezés helyett a valóság-feltárássra irányuló hajlam. Megerősödik, színre lép, fontossá lesz a szocialista irodalom; megvalósul egyes művekben egy sajátos szocialista realista irodalom; egy vadonatúj nemzedék lép fel, melynek fontosságát egyre jobban látjuk, amely új hangot, új látást hoz az irodalomba, a Szabó Lőrinc, Erdélyi József, majd Illyés Gyula, József Attila nagy nemzedéke.

Intézményekben, áramlatokban más tehát a 19 utáni magyar irodalom, s mások a művek is. Lényeges különbség van, hogy csak a nagy nemzedék műveit említsük, a Móricz Zsigmond-mű háború előtti és utáni szakasza és különösen éles a határ a

fiatal Babits és a húszas-harmincas évek Babitsa, a fiatal Kosztolányi és az érett Kosztolányi művei között. Az ő ekkori művük beletartozik abba az objektíváltabb, ugyanakkor intellektuálisabb és bonyolultabb, a valósághoz közeledő, klasszicizálódás felé tartó magyar irodalmi áramlatba, amely a 30-as éveket jellemzi és elképzelhetetlen a népi, és ugyanakkor a szocialista irodalom új kezdeményei nélkül. Mint ahogy Bartók is a századelőből nő ki — és Ady mellé állítható ebből a szempontból, — de a *Concerto* és a *Divertimento* már tévedhetetlenül új korszak művei, a harmincas évek világába tartoznak; egyetemes zenetörténeti mértékkel is.

A folyamat végpontjai pedig (ismét csak művekben): *A Nagyon fáj*, *Az Árvácska*, *A befejezetlen mondat*, *A realizmus problémái*, a *Rend a romokban*, a *Jónás könyve*, a *Tajtékos ég* világirodalmilag is más minőséget mutatnak és egészen különböző korszakot jelentenek, mint a századelő művei.

Úgy látom tehát: intézményekben éppen úgy, mint áramlatokban, művekben éppen úgy, mint közönségben 1919 korszakhatár. Újat hozott, mást hozott, másfelé kényszerítette az irodalmat, mássá alakította.

Egyet kell hozzátennem még: a két világháború közti fejlődés elemzése távolról sem kielégítő a VI. kötetben. Sok momentum hiányzik belőle, és nem eléggé elmélyült éppen az 1919-es korszakhatár fontosságának, az ezután fellépő új minőségeknek részletes elemzése sem.